

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

На правах рукопису

УДК 94: 377(477) «1921/1929»

ХАРЛАМОВ МИХАЙЛО ІВАНОВИЧ

**РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В УСРР
У 1921-1929 РР.**

Спеціальність 07.00.01 – історія України

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук

Науковий керівник:
кандидат історичних наук,
доцент Воронянський
Олександр Володимирович

Харків – 2011

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	11
1.1. Історіографія проблеми.....	11
1.2. Характеристика джерел.....	35
1.3. Методологія і методи дослідження.....	55
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ІНДУСТРІАЛЬНО–ТЕХНІЧНИХ ПРОФЕСІЙ-НИХ ШКІЛ В УСРР У 1921–1929 РР.	59
2.1. Передумови створення і особливості становлення шкіл.....	59
2.2. Матеріально–технічний стан шкіл.....	71
2.3. Формування змісту освіти навчальних закладів.....	89
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПРОФЕСІЙ-НИХ ШКІЛ В УСРР У 1921–1929 РР.	108
3.1. Передумови створення і особливості становлення шкіл.....	108
3.2. Матеріально–технічний стан закладів освіти.....	122
3.3. Формування змісту освіти професійних шкіл.....	139
ВИСНОВКИ.....	156
ДОДАТКИ.....	172
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	192

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВКП(б) – Всесоюзна комуністична партія (більшовиків)
 ВРНГ – Вища Рада Народного Господарства
 ВРПС – Всеукраїнська Рада Професійних Спілок
 ВУЦВК – Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет
 ВЦРПС – Всесоюзна Центральна Рада Професійних Спілок
 Губпрофос – Губпрофосвіта – Губернський комітет з професійно–технічної і спеціально–наукової освіти
 ІНО – Інститут народної освіти
 КП(б)У – Комуністична партія (більшовиків) України
 ЛКСМУ – Ленінський комуністичний союз молоді України
 Методком – Методологічний комітет
 Наркомат – Народний комісаріат
 НЕП – Нова економічна політика
 НОП – Наукова організація праці
 НКЗ – Наркомзем – Народний комісаріат земельних справ
 НКО – Наркомос – Наркомат освіти – Народний комісаріат освіти
 НКП – Наркомпрод – Народний комісаріат продовольства
 ОВК – Окрвиконкоми – Окружні виконавчі комітети
 Повітпрофос – Повітпрофосвіта – Повітовий комітет з професійно–технічної і спеціально–наукової освіти
 Профосвіта – Професійна освіта
 Профтехосвіта – Професійно–технічна освіта
 Профшкола – Професійна школа
 РНК – Рада Народних комісарів
 РРФСР – Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка
 Соцвих – соціальне виховання
 Укрголовпрофос – Укрголовпрофосвіта – Український головний комітет з професійно–технічної та спеціально–наукової освіти.

ФЗУ – фабрично–заводське учнівство

ХІНО – Харківський інститут народної освіти

ЦК – Центральний комітет

ЦСУ – Центральне статистичне управління

ВСТУП.

Актуальність теми дослідження. Сучасна українська освіта має дуже багато проблем. Безумовно, це пов'язано з тим, що наша країна тільки розпочинає складний шлях з перетворення нашої республіки на міцну європейську, демократичну державу. Складнощі у суспільному розвитку нашої країни не могли не позначитися і на розвиткові нижчої та середньої професійно-технічної освіти в республіці.

Навчальні установи, що повинні випускати кваліфіковані робітничі кадри для промисловості і сільського господарства України на сучасному етапі знаходяться в незадовільному стані. Українські заклади професійної освіти не можуть готувати фахівців на належному рівні для народного господарства з багатьох причин. Серед них можна назвати наступні: незадовільне фінансування урядом освітніх програм, погана матеріально-технічна база училищ, відсутність новітніх методик та технологій в процесі навчання та виробничої практики, не престижність робочих професій та наявність стереотипів в суспільстві, низький рівень підготовки викладачів та учнів профтехучилищ тощо.

У національній доктрині розвитку освіти в Україні у ХХІ столітті та державній національній програмі “Освіта” наголошується на необхідності створення високоефективної, якісної системи освіти в Україні, зокрема і професійно-технічної, яка повинна відповідати усім стандартам передової європейської освіти.

З огляду на вищезазначені фактори одним з шляхів покращення системи нижчої професійно-технічної освіти може бути звернення до досвіду українських педагогів, які у 20-х роках ХХ століття створили самобутню освітню систему з підготовки кваліфікованих кадрів для промисловості і сільського господарства країни. Особливо цікавим є аналіз проблематики професійно-технічних шкіл в УСРР у 1921–1929 рр., що були головними навчальними закладами нижчої професійної освіти з випуску молодого покоління робітників для народного господарства країни.

Визначаючи тему дослідження, як “Розвиток професійно–технічної освіти в УСРР у 1921–1929 рр.” ми розглядаємо її на прикладі професійно–технічних шкіл України (сільськогосподарських та індустріально–технічних), як таких освітніх установ, що у досліджуваний історичний період мали домінуюче становище в галузі підготовки кваліфікованою робочої сили порівняно з іншими навчальними закладами нашої республіки.

На сучасному етапі розвитку історичної науки відсутні ґрунтовні праці, що б досліджували проблеми професійно–технічної освіти, зокрема питання масових професійно–технічних шкіл в УСРР у 1921–1929 рр., складний процес їх розвитку (питання становлення, формування змісту освіти, економічний стан, взаємодії з іншими освітніми закладами, проблематика керування освітою тощо). Тому таке дослідження є актуальним.

Зв’язок роботи з науковими планами та темами. Робота виконана відповідно до наукової тематики кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування», філософії та історії України Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка за напрямом «Історія України: проблеми суспільного, політичного, культурного, економічного розвитку». Окрім того робота здійснювалася в аспекті реалізації мети та завдання державної національної програми “Освіта” (Україна ХХІ століття).

Метою даного дослідження є створення цілісної, об’єктивної картини історії становлення і розвитку нижчої ланки професійно–технічної освіти, а саме масових професійно–технічних шкіл в УСРР у 1921–1929 рр. Для досягнення зазначеної мети дисертаційного дослідження були поставлені такі **завдання:**

- проаналізувати стан наукової розробки та джерельну базу дослідження;
- виділити та охарактеризувати етапи становлення, розвитку та знищення української системи професійно–технічної освіти, а конкретно професійно–технічних шкіл УСРР у 1921–1929 рр.;

- визначити основні тенденції та закономірності розвитку професійно–технічних шкіл УСРР протягом 20-х років XX століття.
- здійснити аналіз особливостей економічного розвитку та фінансування навчальних установ професійної освіти в Україні у 1921–1929 рр..
- дослідити базові принципи формування змісту освіти в освітніх закладах України професійно–технічної спрямованості у зазначений період.
- визначити можливості використання історичного досвіду вітчизняних науковців для реформування та вдосконалення української професійно–технічної системи освіти в наші часи.

Об’єктом дослідження є система професійної освіти, а саме питання становлення і розвитку профшкіл з підготовки робітничих кадрів для промисловості і сільського господарства республіки, а також організація навчально–виховного процесу у даних освітніх установах, їх економіки та фінансів, формування викладацьких кадрів та учнівського контингенту.

Предметом дослідження є розвиток професійно–технічної освіти в УСРР у 1921–1929 рр., а саме: процес формування та діяльності професійно–технічних шкіл в досліджуваній період.

Хронологічні межі дисертаційної роботи 1921 – 1929 рр. Нижня межа визначається завершенням громадянської війни на теренах України, утвердженню радянської влади в країні та зміні політики військового комунізму на нову економічну політику. З цього періоду розпочинаються активні процеси створення радянської української освітньої системи, зокрема створення базових принципів та засад з підготовки кваліфікованих робітничих кадрів у професійно–технічних школах УСРР. Верхня межа дослідження – 1929 р., коли в республіці розпочалися процеси уніфікації та централізації освіти, українська радянська система професійно–технічних освітніх установ втратила власну самобутність і поступово перетворилася у частину загальносоюзної освітньої системи.

Територіальні межі роботи охоплюють територію УСРР у межах 20-х років XX століття.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що вона є цілісним, дослідженням першої ланки професійно–технічної освіти УСРР у 1921–1929 рр., а саме професійно–технічних шкіл;

- створено працю з історії становлення та розвитку професійних шкіл з підготовки кваліфікованої робочої сили для промисловості і сільського господарства УСРР у 1921–1929 рр.;
- комплексно висвітлено процес створення та діяльності таких навчальних установ, як індустріально–технічні професійні школи та сільськогосподарські професійні школи в 1921 – 1929 рр.;
- доведено, що в Україні в період з 1921 по 1929 рік велике значення для професійної освіти мали сільськогосподарські школи, що готували кваліфікованих працівників для аграрного сектору УСРР;
- доповнено існуючі в літературі відомості про особливості фінансування закладів професійно–технічної освіти;
- показана специфіка формування змісту освіти в професійно–технічних школах УСРР в 1921–1929 рр.;

Практичне значення дослідження. Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані при написанні монографій, дисертацій, навчальних курсів з історії України, історії науки і техніки, історії української культури.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри історії України історичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, кафедри соціальних та гуманітарних дисциплін Національного університету цивільного захисту України та кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування», філософії та історії України Харківського національного технічного університету імені Петра Василенка. Головні результати дослідження, викладені у дисертації, оприлюднювалися на 4 міжнародних і 7 регіональних науково–практичних та історико–краєзнавчих конференціях упродовж 2006–2011 рр.

Зокрема, на VII Багаліївських читаннях в Народній Українській Академії (НУА) (Харків, 7 листопада 2006 р.), Всеукраїнській науковій конференції “Формування національних і загальнолюдських цінностей в українському суспільстві” (Харків, 23–24 листопада 2006 р.), на XXIV краєзнавчій конференції молодих вчених, присвяченій 70-річчю Студентського наукового товариства ХНУ імені В.Н. Каразіна (Харків, 15 грудня 2006 р.), Міжнародній науковій конференції студентів і аспірантів “IV Харківські студентські філософські читання”, 60-й ювілейній міжнародній науковій конференції молодих вчених “Каразінські читання” (Харків, 20 квітня 2007 р.), регіональній науково-теоретичній конференції студентів і аспірантів “Україна й світ: минуле, сучасне та майбутнє” (Харків, 24–25 квітня 2007 р.), XXIV краєзнавчій конференції молодих вчених, до 150-річчя від дня народження академіка Д. І. Багалія (Харків, 7 листопада 2007 р.), у матеріалах круглого столу, присвяченого 50-річчю кафедри історії України Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна (Харків, грудень 2007 р.), міжнародній науковій конференції “Краєзнавство і учитель – 2008” (Харків, 28 лютого 2008 р.), V Міжнародній науково-практичній конференції “Наука і соціальні проблеми суспільства: освіта, культура, духовність” (Харків, 20–21 травня 2008 р.), міжнародній науковій конференції “Краєзнавство і учитель – 2009” (Харків, 27 лютого 2009 р.), I Всеукраїнській науковій конференції студентів і молодих учених “Історія світової цивілізації від давнини до сучасності” (Дніпропетровськ, 29-30 квітня 2010 р.)

Основні результати дисертації викладені у п’ятнадцяти одноосібних публікаціях. З них сім статей надруковано в фахових виданнях ВАК України.

Структура дисертації обумовлена логікою дослідження, відповідає його меті та завданням, підпорядкована висвітленню питань розвитку професійно-технічної освіти в УСРР у 1921-1929 рр.. Дисертаційна робота побудована за проблемно-хронологічним принципом і складається зі вступу, трьох розділів (дев’яти підрозділів), висновків, додатків та списку використаних джерел і літератури. Загальний обсяг дисертаційного дослідження становить

238 сторінок, з них 171 сторінка основного тексту, 20 сторінок додатків (7 таблиць, 2 документи, 1 схема) та 47 сторінок списку використаних джерел і літератури (498 найменувань).

